

Cmentarz z I wojny światowej nr 79 w Sękowej

Program prac konserwatorskich

Z UPOWAŻNIENIA
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Krakowie

mgr Krystyna Mentel
Kierownik Delegatury
w Nowym Sączu

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Krakowie
Delegatura w Nowym Sączu
ul. Wiśniowieckiego 127, 33-300 Nowy Sącz
tel./fax 18 442-84-84

Załącznik do Pozwolenia Nr 42/2016

OZNS 5142.33.2.06. km.2

Opracował: mgr Marek Sawicki

Kraków, listopad 2015 r.

M. Sawicki
mgr MAREK SAWICKI
ARTYSTA PLASTYK
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
31-116 Kraków, ul. Studencka 7a/6
tel. 12 423-06-34, 606-169-889

Z UPOWAŻNIENIA
Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora
Zabytków w Krakowie

mgr inż. arch. Witold Król
Kierownik Delegatury
w Nowym Sączu

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Krakowie
Delegatura w Nowym Sączu
ul. Wiśniowieckiego 127, 33-300 Nowy Sącz
tel./fax 18 442-84-84

Załącznik do pozwolenia Nr 102/2020

DNS II 5142.21.2020 AZD.1

SPIS TREŚCI

Karta tytułowa obiektu	s. 3
Rys historyczny i opis	s. 4
Stan zachowania	s. 7
Wnioski i założenia konserwatorskie	s. 13
Proponowane postępowanie konserwatorskie	s. 13

KARTA TYTUŁOWA OBIEKTU.

Nazwa obiektu :	Cmentarz z I wojny światowej nr 79
Lokalizacja :	Sękowa powiat gorlicki, gmina Sękowa
Czas powstania:	1915 r.
Autor:	Hans Mayr
Wpis do rejestru zabytków:	A-1327/M
Właściciel:	Skarb Państwa
Opracowanie programu prac konserwatorskich	Marek Sawicki, ul. Studencka 7a/6, 31-116 Kraków. tel. (0-12) 423 06 34. + 48 606 169 889 e- mail: konsaw@poczta.onet.pl

Rys historyczny i opis

Cmentarz wojenny nr 79 - Sękowa – jest zabytkowym cmentarzem z I wojny światowej, zaprojektowanym przez Hansa Mayra.

Ryc. Nr 1. Plan cmentarza wojennego nr 79 – archiwalia

Cmentarz znajduje się na wzgórzu Kawiory, po wschodniej stronie potoku Sękówka. Zbudowany jest na planie prostokąta i otoczony masywnym murem kamiennym, uskokowo dostosowanym do różnicy poziomów terenu. Mur nakryty betonową nakrywą. Wejście usytuowane jest osiowo od strony południowo-wschodniej, cofnięte w głąb cmentarza w stosunku do linii ogrodzenia. Zamknięcie z prętów metalowych zawieszone jest pomiędzy wysokimi kamiennymi słupami zwieńczonymi kulami, przylegającymi do muru, który falistą linią łączy się z pozostałą, niższą częścią kamiennego ogrodzenia. Na wprost wejścia przy tylnym ogrodzeniu znajduje się pomnik centralny z ciosów kamiennych. Przy wejściu, na utworzonej kamiennej platformie (rodzaj placzyku), umieszczony był drewniany krzyż łaciński zadaszany półkoliście, który nie zachował się. Obszar cmentarza składa się z dwóch połączonych schodami tarasów. Groby mają układ regularny, przy czym groby żołnierzy z poszczególnych armii usytuowano oddzielnie.

Występują tu różne rodzaje nagrobków i elementów wyznaczających mogiły. Są to nagrobki w formie betonowych steli z żeliwnymi krzyżami (proste łacińskie, dwie odmiany maltańskich z wieńcem laurowym oraz dwuramienne z wieńcem); osadzone na betonowych cokołach duże krzyże żeliwne z datą 1915 (dwa rodzaje łacińskich oraz dwuramienne); duże betonowe stele z żeliwnymi tablicami inskrypcyjnymi. W 52 grobach zbiorowych i 53

pojedynczych pochowano 109 żołnierzy z armii austro-węgierskiej, 190 z niemieckiej i 192 z rosyjskiej. Znane są nazwiska 237 żołnierzy, nie zidentyfikowano 254.

Fot. Nr 1 Widok ogólny wnętrza cmentarza wojennego nr 79
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

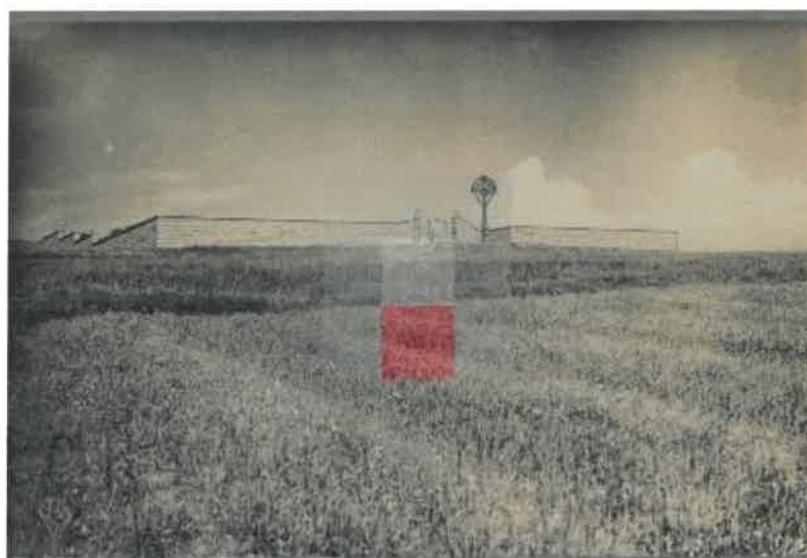

Fot. Nr 2 Układ nagrobków cmentarza - betonowe stele z żeliwnymi krzyżami
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

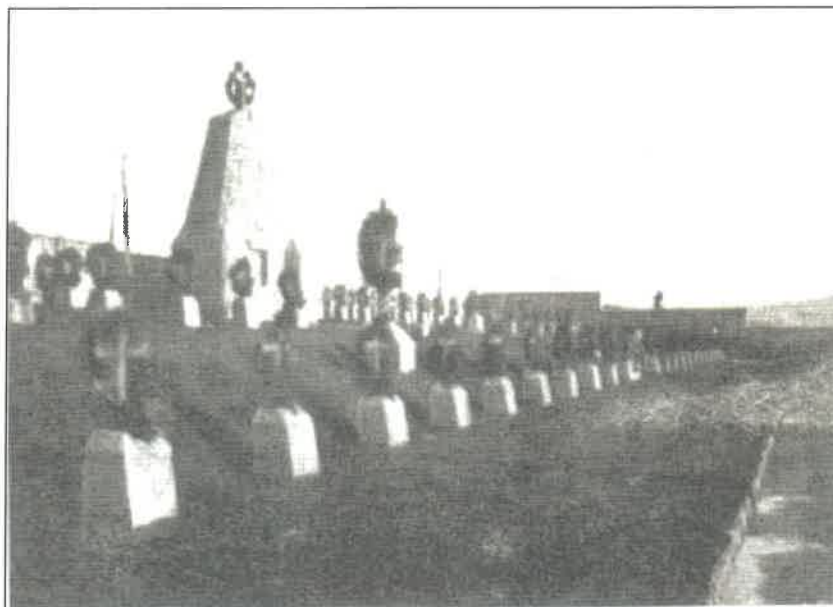

Fot. Nr 3 Zespół betonowych steli z żeliwnymi tablicami inskrypcyjnymi
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Szczegółowy opis cmentarza i analizę materiałów archiwalnych zawiera opracowana przez J. Drogomira” Dokumentacja historyczno-odtworzeniowa” (październik-grudzień 2011 r.) .

Ryc. Nr 2 Zdjęcie archiwalne cmentarza (www.sekowa.pl)

Denkmal auf dem Kriegerfriedhof Sękowa Nr. 79.

Ryc. Nr 3 Zdjęcie archiwalne cmentarza (www.sekowa.pl)

Stan zachowania

Wnętrze wg J. Drogomira zostało przekształcone : zatarły się granice kwater i układ rozdzielających je alejek, brak kilku nagrobków i cokołu z krzyżem na jednym z wielkich grobów masowych. Zmiany te są wynikiem remontu z lat 90-tych XX w. Wówczas naruszony został układ nagrobków oraz zmienione ustawienie stel.

Fot. Nr 4 Widok ogólny wnętrza cmentarza
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Mur ogrodzenia wraz z zespołem wejścia w większości wydaje się być w dobrym stanie technicznym. Ciosy kamienia miejscowo zabrudzone. Podczas poprzedniego remontu w wielu miejscach spoinowanie uzupełnione zaprawą cementową. W kilku miejscach drobne ubytki kamienia. Nakrywa betonowa zabrudzona i omszała. We wschodnim narożniku frontowej części ogrodzenia nakrywa uszkodzona, w części wykruszona, oraz wykruszony fragment kamiennego lica muru.

Fot. Nr 5 Mur ogrodzeniowy cmentarza z wejściem – widok od strony wnętrza cmentarza
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

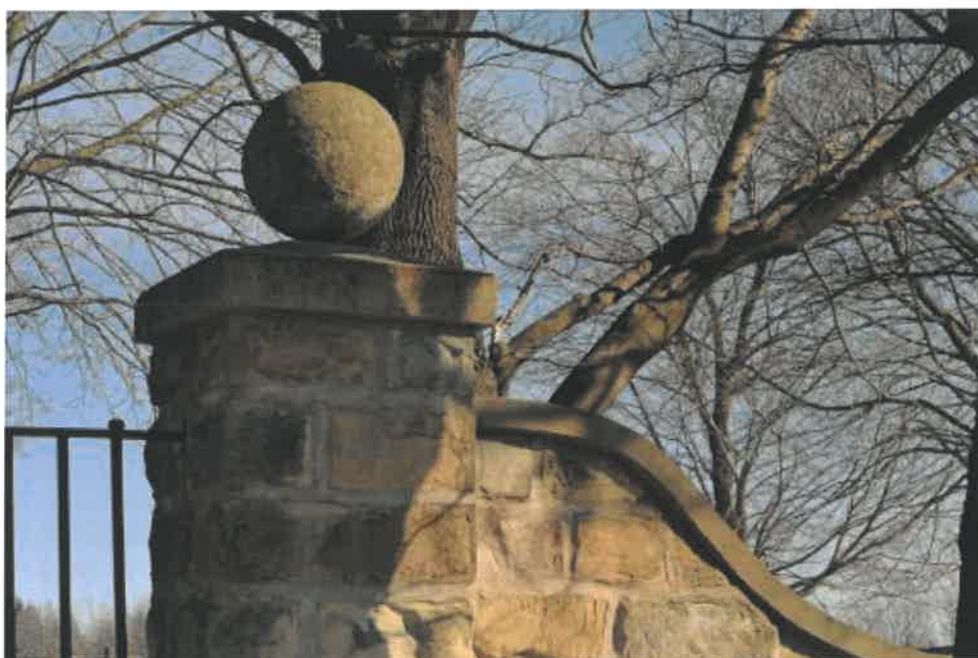

Fot. Nr 6 Mur ogrodzeniowy, widoczne uszkodzenie nakrywy
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

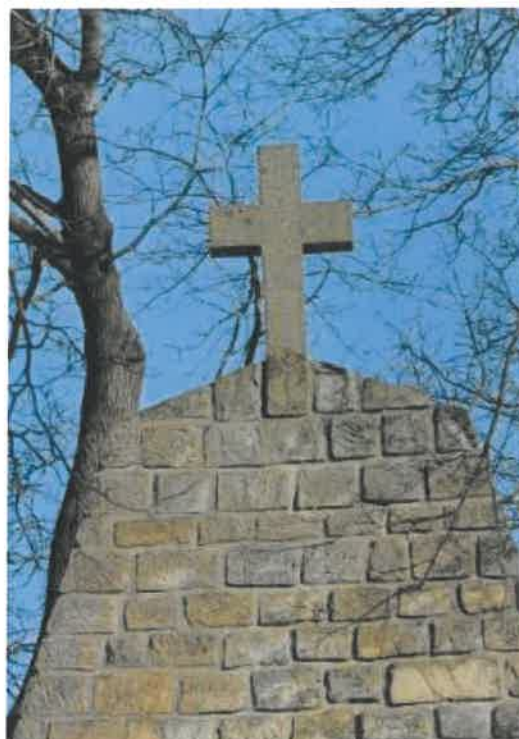
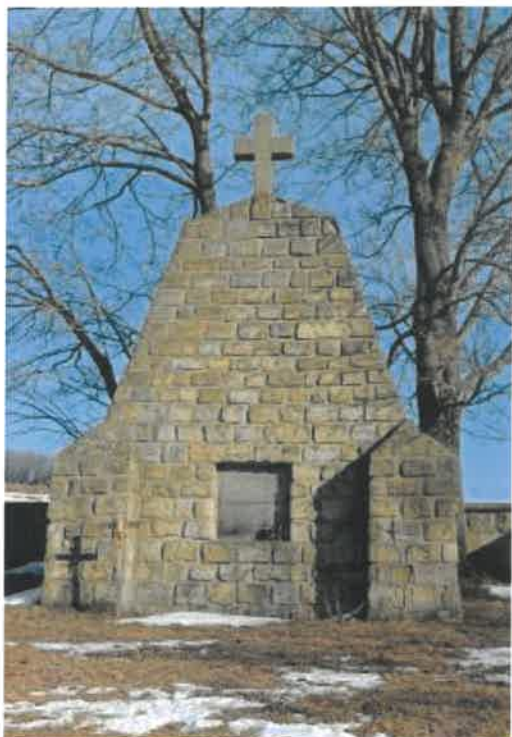
Zespół bramy oraz pomnik zachowane w stanie podobnym jak całość kamiennego muru

Fot. Nr 7 Brama wejściowa na teren cmentarza
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Fot. Nr 8 Fragment muru z kamienną kulą wieńczącą bramę wejściową
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Fot. Nr 9, 10 Centralny , kamienny pomnik cmentarza
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

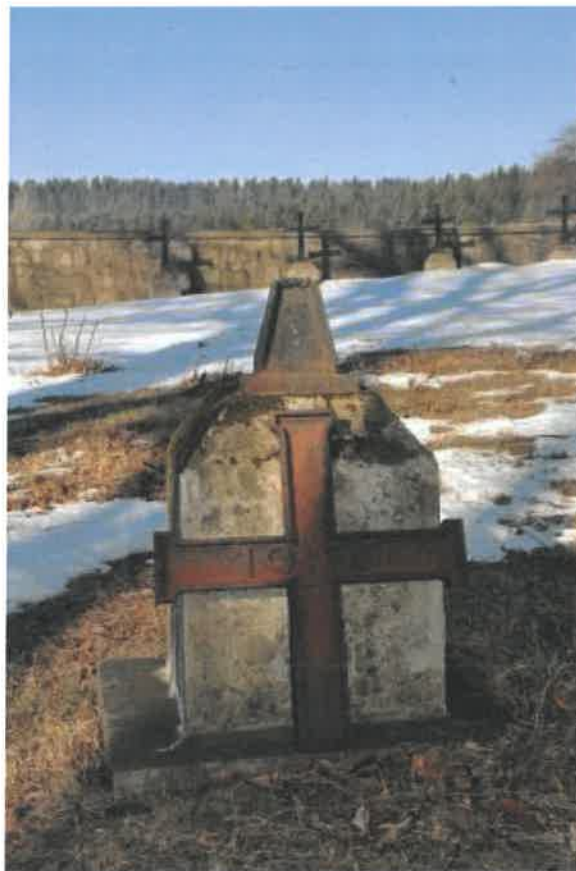

Fot. Nr 11 Fragment pomnika z żeliwną tablicą inskrypcyjną w języku polskim i niemieckim
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Elementy betonowe (*cokoły, stele*) mocno zabrudzone, spękane, ze zniszczoną fakturą, która oryginalnie miała dekoracyjną formę imitującą kamień, aktualnie w większości zatartą podczas uprzednio prowadzonych prac naprawczych.

Część **żeliwnych krzyży** wyłamana.

Powierzchnia zachowanych krzyży oraz **tablic** pozbawiona wierzchniej warstwy malarskiej ujawnia efekty postępującej korozji.

Fot. Nr 12, 13 Żeliwne krzyże, na zdjęciu po prawej stronie krzyż wyłamany
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Fot. Nr 14 Ażurowy , żeliwny krzyż nagrobny
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Fot. Nr 15, 16 Stela z żeliwną tablicą inskrypcyjną , widoczny stan skorodowania
(fot. Jan Majewski, luty 2014 r.)

Wnioski i założenia konserwatorskie

Jak wynika z dokumentacji J. Drogomira wnętrze cmentarza wymaga gruntownego odtworzenia. Prace przy wnętrzu cmentarza należy prowadzić zgodnie z "Dokumentacją historyczno-odtworzeniową" Jego autorstwa (październik-grudzień 2011 r.) Należy dokonać inwentaryzacji zachowanych elementów wyposażenia wnętrza cmentarza i розміścić je w poprawnej lokalizacji.

Konieczne będzie wykonanie replik brakujących elementów wyposażenia cmentarza. Z powierzchni zachowanych elementów wyposażenia – po ich właściwym umiejscowieniu – należy usunąć wszelkie warstwy malarskie i odtworzyć warstwę wykończeniową w formie obróbki kamieniarskiej.

Konieczne będzie odtworzenie brakujących żeliwnych krzyży.

Kamienny watek muru ogrodzeniowego z bramą i pomnikiem należy poddać zabiegom konserwacji technicznej i estetycznej z wymianą spoinowania w zakresie koniecznym, jaki ujawni się po odczyszczeniu i przeglądzie całej powierzchni.

W przypadku możliwości umieszczenia drewnianego krzyża w jego pierwotnej lokalizacji tj. poza ogrodzeniem cmentarza rekonstrukcję należy wykonać oparciu o projekt wykonany przez Konrada Kochańskiego stanowiący załącznik do niniejszego Programu. Przy odtwarzaniu krzyża powinny być wzięte pod uwagę wskazówki wykonawcze J. Drogomira zawarte w przywołanej wcześniej dokumentacji.

Umieszczona współcześnie we wnętrzu pomnika żeliwna dwujęzyczna tablica pamiątkowa powinna pozostać i nie wymaga konserwacji.

Proponowane postępowanie konserwatorskie

Watek kamienny (mur ogrodzeniowy z zespołem bramnym, pomnik)

1. Oczyszczenie wstępne kamiennego muru (na sucho) z kurzu, mchów, porostów, glonów.
2. Odczyszczenie z nawarstwień i zabrudzeń przy użyciu agregatu CE-PE z odpowiednio dobranym materiałem czyszczącym- ścierniwem- piasek kwarcowy.
3. Usunięcie wszystkich cementowych zamurowań, fug, metodą mechaniczną poprzez skucie.
4. Usunięcie spoin cementowych, zasolonych, zmurszałych na znaczną głębokość. Doczyszczenie z resztek zaprawy wykona się ręcznie wąskimi dłutami kamieniarskimi.

5. Doczyszczanie wątku kamiennego:
 - zastosowanie pasty czyszczącej firmowej na bazie środków powierzchniowo czynnych opartych na fluorku amonu np. *AlkutekxFassadenreiniger- Paste*, firmy Remmers,
 - miejscowe doczyszczanie 2 % wodnym roztworem *kwasu fluorowodorowego*, (sposób nanoszenia pędzlem lub w okładach z kompresów), z obfitym spłukaniem wodą i neutralizacją,
 - ręczne doczyszczanie szczotkami mosiężnymi, nożami szewskimi.
6. Zabezpieczenie zniszczonych partii kamienia poprzez nasączenie preparatem na bazie krzemianu etylu– np. *FuncosilSteinfestiger 300* firmy Remmers - lokalnie przy użyciu pędzli.
7. Nasączenie kamieniarki muru środkiem przeciw porostom, mchom i glonom np. środkiem o nazwie firmowej *FuncosilSnl – Geruuchsarm* firmy Remmers nanoszonym pędzlem.
8. Uzupełnienie (metodą „cerowania”) większych ubytków muru przy użyciu piaskowca karpackiego o podobnych wymiarach z użyciem zaprawy tradycyjnej, wapienno-piaskowej w stosunku 3: 1 lub firmowej fugi renowacyjnej np. *Trass- Kalk-Fugensanier- Mörtel* firmy Tubag.
9. Wykonanie sklejeń i wzmocnień metodą iniekcji zaprawą cementową.
10. Wypełnienie wszystkich większych ubytków kamienia kitem mineralnym np. *FuncosilResauriermörtel* firmy Remmers lub firmy Atlas- „Złoty Wiek” barwionym w masie i nakładanym warstwowo. W miejscach większych i głębszych ubytków proponuje się kity wzmocnić zbrojeniem z drutu niekorodującego tzw. „pajaczki”.
11. Uzupełnienie usuniętych spoin, fugą mineralną o składzie tradycyjnym 3cz. piasku drobnego (żółtego), 1 cz. wapna dołowanego, 0,5 cz. cementu portlandzkiego białego z dodatkiem pigmentów lub firmową fugą wapienno- trasową np. *Trass- Kalk-Fugensanier- Mörtel* firmy Tubagz odpowiednio opracowaną spoiną
12. Scalenie kolorystyczne kitów z użyciem spoiwa np. *Funcosil La* firmy Remmersz pigmentami mineralnymi.
13. Impregnacja i hydrofobizacja żywicą silikonową np. *SARSIL W* produkcji Zakładów Chemicznych „Silikony Polskie- Nowa Sarzyna”.

Betonowe nakrywy muru, kule wieńczące bramę

1. Czyszczenie powierzchni betonu i usunięcie warstwy farby oraz produktów korozji metodą strumieniowo-ścierną (najlepiej z zastosowaniem ścierniwa piaskowego).
2. Dezynfekcja betonu preparatem bakterio- grzybo- i glonobójczym poprzez nanoszenie pędzlem lub natrysk.
3. Naprawa betonowych elementów z zastosowaniem systemu naprawczego np. firmy Remmers *Viscacid PCC*:
 - nałożenie warstwy czepnej w celu poprawienia przyczepności *PCC Grund*
 - wypełnienie ubytku zaprawą naprawczą *PCC Mortel N*
 - szpachlowanie powierzchni *PCC Spachtel N*
4. Uzupełnienie ubytków betonu mineralną zaprawą firmową lub tradycyjną z doбором wypełniacza w postaci kruszywa czy piasku żwirowego o odpowiedniej granulacji.
5. Zabezpieczenie hydrofobowe.

Wnętrze

1. Wykonanie inwentaryzacji lokalizacji elementów wyposażenia.
2. Ustalenie rodzaju i ilości elementów brakujących w celu wykonania ich replik.
3. Poprawne rozmieszczenie elementów wg wspomnianej dokumentacji J. Drogomira
4. Uczytelnienie układu ścieżek

Betonowe cokoły pod krzyże i stele nagrobne

1. Odczyszczenie powierzchni metodą strumieniowo ścierną.
2. Usunięcie z powierzchni pozostałości zaprawy cementowej poprzez skucie.
3. Uzupełnienie ubytków formy mineralną zaprawą firmową lub tradycyjną z doбором wypełniacza w postaci kruszywa czy piasku żwirowego o odpowiedniej granulacji.
4. Wykończenie powierzchni mineralną zaprawą firmową lub tradycyjną z doбором wypełniacza w postaci kruszywa czy piasku żwirowego o odpowiedniej granulacji

- z odtworzeniem oryginalnej faktury dekoracyjnej w formie imitacji „groszkowania” obwiedzionego na narożach „listwami” z tzw. szlakiem krakowskim (gradzinowanie)
5. Wykonanie replik metodą odlewów wg zachowanych wzorów z powtórzeniem dekoracyjnego wykończenia powierzchni imitującej obróbkę kamieniarską.

Krzyże i tablice żeliwne

1. Demontaż krzyży jeśli zajdzie taka konieczność.
2. Demontaż tablic w zakresie koniecznym.
3. Usunięcie ewentualnych pozostałości nawarstwień malarskich metodą chemiczną przy użyciu past firmowych do usuwania powłok olejnych (takich jak Skansol, Remosol, Vitaw)
4. Usunięcie produktów korozji metodą strumieniowo-ścierną (np. przy użyciu agregatu Ce-Pe).
5. Doczyszczanie powierzchni mechanicznie szczotkami drucianymi.
6. Zabezpieczenie powierzchni środkiem antykorozyjnym.
7. Pomalowanie farbą ftalową lub poliwinylową w kolorze czarnym matowym.
8. Montaży krzyży i tablic.
9. Odtworzenie brakujących krzyży i tablic metodą odlewów wg wzorów podanych w dokumentacji J. Drogomira

Metalowa brama

1. Usunięcie ewentualnych pozostałości nawarstwień malarskich metodą chemiczną przy użyciu past firmowych do usuwania powłok olejnych (takich jak Skansol, Remosol, Vitaw)
2. Usunięcie produktów korozji metodą strumieniowo-ścierną (np. przy użyciu agregatu Ce-Pe).
3. Doczyszczanie powierzchni mechanicznie szczotkami drucianymi.
4. Zabezpieczenie powierzchni środkiem antykorozyjnym.
5. Pomalowanie farbą ftalową lub poliwinylową w kolorze czarnym matowym.